Старият Завет и евреите: митове, археология и история

(есе)

Ния и Кремена Каменови

The OLD TESTAMENT

By Niya and Kremena Kamenovi

Старият Завет е олицетворение на еврейската култура, ценности и традиции и заедно с Талмуд играе същата роля за евреите, каквато гръцките митове за Елада, асирийските за Вавилон, или дори „Илиада“ за древните елини, скандинавските саги за исландци и норвежци, легендата за Крал Артур за британците. Това е нещо повече от митология, епос, културна традиция и история, защото се явава родоначалник на най–глобалната в света религия: християнството.

Ако не съществуваше Старозаветната традиция, нямаше да я има и Новозаветвата. Без Вехтият Завет съществуването на Новият би било лишено от съдържание. Самият Иисус казва, че е дошъл да сбъдне пророчествата на ред пророци от Израил. Старит Завет е интересен и с това, че е събрал в себе си митове и историята на Асирия, цяла Месопотамия, Египет и палестинските

земи. Без него не само нямаше да съществува Нов Завет, но едва ли и Корана би възникнал, в това число и islямът.

Една част от описаните събития са действителни и представляват опорен пункт за историографи и археолози. Други носят изцяло митологичен характер и водят началото си от устните традиции на съседните народи, но пречупени през призмата на древноеврейския светоглед.

Няма да се стремим към максимално точно предаване на Стария Завет, нито пък тяхното анализиране от богословска гледна точка, колкото към свързването на староеврейските митове с митове, вярвания и легенди на други народи и култури. Ще се спрем върху техния митологичен смисъл, както и върху историята и археологията не евреите и доказването на историчността на библейските текстове. легендата за Сътворението и Всемирния потоп, но ще бъдат разгледани бегло и други моменти от Стария Завет. Няма да се спираме толкова върху самите библейски текстове, колкото върху техния митологичен смисъл. За тази цел ще се спрем върху няколко интересни въпроса, които или са спорни като достоверността за робството на евреите в Египет или легендарни: действителното съществуване на Потопа, легендата за Савската царица и т. н.

Старият Завет съдържа 39 книги, като 24 от тях са заимствани от еврейския Танах. Танахът се състои от Тора, книга на пророците и писания. Освен това Старият Завет включва и преработени части от т. нар. Жречески кодекс и т. нар. Яхвинстки кодекс, като ги съчетава. Към Завета, също така, са включени египетски и вавилонски текстове, както и митове и легенди от различните народи в региона. Нуждата от Свето писание възниква след т. нар. „Вавилонски плен“, когато Храмът (Соломоновият храм) на евреите е

разрушен от вавилонците. По този начин, за да се обединят религиозно, евреите записват схващанията си за света и Бог и историята на народа си.

Божественият автор на Стария Завет е Светият Дух. Той е водил Мойсей, Ездра, Исая и неизвестните автори да пишат под негово ръководство. Най-доброто и правилно разбиране за това как са създадени книгите на Стария Завет, се нарича двойно авторство. Старозаветното послание е частично човешко и частично божествено дело[1]

1. Уйлям Макдоналд. Коментар на Стария Завет. Том I, 1992, 15.

Датировка

Първите текстове на Стария Завет са написани през 1400 г. пр. н. е., т.е. XV в. пр. н. е. А последните са записани през 400 г. пр. н. е., т.е. V в. пр. н. е. Това прави цяло хилядолетие. Най-ранните книги са от Петокнижието (впрочем то е написано от Мойсей). Преди Вавилонския плен са написани книгите от Иисус Навиев до Самуил. По време на Вавилонския плен са написани книгите Палачът на Еремия и Езекиил. След това са написани Летописи, както и текстовете на Агей, Захария Малахия, като това става през V в. пр. н. е. [2]

2. Уилям Макдоналд. Коментар на Стария Завет. Том I, 1992, 17.

Първите текстове са написани от пророк Мойсей. Неговото Петокнижие се състои от: Битие (I), Изход (II), Левит (III), Числа (IV), Второзаконие (V).

Палеография

Тъй като Старият и Новият Завет представляват своеобразна история на евреите, а също така разкриват и тяхната космогония, ще се спрем за малко и върху някои моменти, свързани с хронологическото развитие на тази не

толкова етническа, колкото религиозна общност. Първите еврейски (израелски) племена на територията на Палестина са хабиру. Юдеите пък се заселват на запад от Мъртво море. Евреите (наричани още „йедуим“ на иврит и „иден“ на езика идиш), са семитски племена, изповядващи юдаизъм (или още мойсейство). Разбира се тук възникват два въпроса, а именно от къде са произлезли евреите и коя всъщност е тяхната прародина. Според юдейските схващания Сътворението е определено с точна година 3760 BC, като имаме предвид обаче, че както и останалите семити, евреите също използват т. нар. лунен календар, за разлика от християните, които се водят по слънчевия. Съществуват няколко по-значителни дати, свързани с най-древната и донякъде митологизирана история на евреите.

Разбира се, не е възможно да търсим пълна историческа достоверност в Светото писание, и по-скоро в Стария Завет, особено що се касае до първите описани събития. Въпреки това, местата, споменати в Стария Завет, са действителни. На пръв поглед изглежда, че старозаветното пространство е нереално и мистично, а споменатите страни и селища са описани с цел да се даде поне някаква конкретика. Тук ще се опитаме да изброим някои по-забележителни градове от Стария Завет.

Така например в долината на р. Тигър и Ефрат, където възниква Месопотамия – Шумер и Акад, а по-късно и Вавилонските царства – се намират споменатите в Библията градове Ур и Вавилон, разположен северозападно от Ур. Авраам минава през Ур, Харран, Ханаан (Филистимия, Обетованата земя), по крайбрежието на Средиземно море и достига до Египет (Северозападна Африка). След 400 години робство в Египет, Мойсей извежда евреите от Египет. Еврейският път към Обетованата земя започва най-масово от египетския град Питом. Продължава през градовете Мера, Елим, Макелот

на Синайски полуостров, който свързва Африка с Азия. Червено море разделя Синайски полуостров от Египет, а от изток полуострова е свързан с Азия чрез Арабския залив. Под предводителството на Иисус Навин евреите достигат до Ханаан (Обетованата земя). Тук известни от юг на север градове, са Вирсавия, Лахис, Хеврон, а на север от Мъртво море – Витлеем, Иевус, Йерихон, Галгал, Витил, Силом, Сихем, Явис Галаадски, Рамот Галаадски. По-късно в Юдейското (Южното) царство попадат градовете Вирсавия, Хеврон, Ветлеем и Йерусали. А в Израелското (Северното) царство – Ветим, Йерихон, Силом, Самария, а на северозапад и Мегидо. Северното царство мие бреговете си от Средиземно море, докато на запад от Юдейското царство се намира земята на филистимците.

В Палестина (Ханаан, Канаан) има пустини и районът е беден откъм гори. В Стария Завет са споменати планини, но това всъщност са хълмове. Река Йордан извира от склоновете на пл. Ермон и се влива в Мъртво море. Географски тя разделя страната на две части – Западна и Източна. Палестина има доста наименования. В Древния Изток тя е наричана Канаан. Еврейското наименование е Ханаан. Филистимия е наименование, което по-късно е изместило Канаан. Еврейското легендрано наименования на евреите е Обетованата земя.

Извори

Силоамският надпис е открит през 1880 г. Надписът е открит върху стената на тунела, който отвежда водите на извора Гион в Силоамския водоем. В надписа се описва прокопаването на канала. Каменната плоча е написана по разпореждането на моавския цар Меса. Установено е, че моавският език е бил диалектен на ханаанския. Върху тази плоча е разказана войната между изралтяните и цар Меса. За първи път извън Библията, тук е споменато името

Яхве. Войната се състои около 840 г. пр. н. е. Моавците населяват земята на изток от Мъртво море. Името им се среща като ma ta aab, tu aba. Тези племена, според Писанията, са родствени на Авраам.

История

През 1700 ВС[3] Авраам от рода Сима, прародител на израилтяни и араби, напуска Месопотамия, заедно с евреите, търсейки обетованата земя и достига до Египет. През 1300 ВС религиозният водач Мойсей извежда поробения в Египет еврейски народ.

3. ВС – пр. н. е.

През XI ВС се заселват във Филистимия, където овчарят Давид обединява евреите и става цар в периода 1010-970 ВС. Обединеното царство, териториално разпределено между 12-сетте племена (израилеви рода) съществува от 1050 до 920 ВС. През 970-930 ВС управлява сина на цар Давид – цар Соломон. През 930 ВС царството се разделя на две части: царство Израел на север и царство Юдея на юг. От 922 до 568 ВС Йерусалим е столица на Юдейското царство. През 598 ВС вавилонският цар Навуходоносор обсажда Йерусалим, който пада. Юдейският цар Йехония е отведен в плен, а на негово място като васал е поставен Седекия. През 487 ВС, жителите на града са откарани като пленници във Вавилон – т. нар. Вавилонски плен. В 722 г ВС асирийците завладяват Северното царство, а в 585 г ВС, Южното царство попада под ударите на Вавилон. Заради тези събития, голяма част от евреите са принудени да се разселят в Египет, Сирия и Месопотамия. През 63 г ВС Юдея, подобно на останалите държави в Близкия Изток, е завладяна от Римската империя и е превърната в една от източните й провинции, под наименованието Provincia Iudea. През 34-47 г ВС юдейският цар Ирод Велики

става и римски проконсул, титла носена от управителите на провинцията. Ще трябва да спрем дотук, тъй като навлизаме в една друга тема, свързана със събитията от Новия Завет и по-този начин ще излезем извън рамките на темата.

Археология

Mills и Bullard дават периодите на сирийско-палестниската археология, във връзка със старозаветната еврейска археология и история:

Neolithic period: c. 8500–4300 BC

Chalcolithic period: 4300–3300 BC

Bronze age: 3300-1200 BC

Iron Age: 1200-586 BC

Babylonian period: 586-539 BC

Persian period: 539-332 BC

Hellenistic period = 332-63 BC

Roman period: 63 BC-324 AD[4]

4 W. Mills, E. McKnight, R. Bullard 1990

През предкерамичен неолит, близо до Мъртво море, в земите на дн. Палестина възниква град Йерихон, който е един от най-старите градове от периода предкерамичен неолит А (между IX-VIII хил. пр. н. е.). Той е част от т. нар. Натуфийска култура, на границата между мезолита и ранния неолит. Започва да се развива и град Ейнан в палестниските земи. Йерихон се намира близо до Мъртво море. Плановете на жилищата са овални. Самите жилища са с колово-плетена конструкция, обмазана с глина, а в долната си част имат цокъл (каменна основа). Селището е било укрепено с ров, както и с каменна

стена, която във височина преминава в кирпич. Погребенията се извършват под пода на жилищата. Градът развива предимно търговия. От Червено море са доставяни сол, бетон раковината каури, от която се произвеждат накити[5]

5 Тодорова, Вайсов 1993. Новокаменната епоха в България. С., 1993, 15-29

В Стария Завет Йерихон е наречен „Град на палмите". От Новия Завет, тук се намира Зимният дворец на цар Ирод Велики.

От втория етап на Средния бронз до Римския период (до него, а не с него) се развиват част от събитията в Стария Завет.

Вторият етап на Средната бронзова епоха II A (2000-1880/1750 BC) е свързана с Авраам и Завета, който той сключва с Бог. През къснобронзова епоха са известни две корабокрушения – при нос Улубурун (дн. Турция) и при нос Гелидония (дн. Турция), които са доставяли стоки от Близкия Изток до южните части на Източна Европа. Корабът, който е потънал до н. Гелидония е бил малък и за разлика от този, потънал при н. Улубурун, не е доставял луксоззни стоки. Основно е пренасял канаански бижута и сирийски кошници. През Късен бронз II A (1400-1200 BC) живее пророкът Мойсей и по-точно през втората половина на XIII в. пр. н. е., по времето на египетския фараон Рамзес II.

През втория етап на Желязната епоха (1159-1000 BC), около 1010 г. пр. н. е. управлява цар Давид, а около 970-931 г. пр. н. е. синът му цар Соломон. Около 1000 г. BC столица на Израел става Ерусалим. През четвъртият етап IIB (925-720 BC) Израелското царство се разделя на две.

През 587/6 г. пр. н. е. вавилонският цар Навуходоносор разрушава Ерусалим и опожарява Първият Соломонов храм. През Персийския период

(539-332 BC) е осветен Вторият Соломонов храм. Следващият период е елинистическият (332-63 BC).

Той обхваща не само територията Тракия и Елада, но и на Близкия Изток и съседните му региони. През 63 г. пр. н. е. римският пълководец Помпей завладява палестинските земи, които са наречени провинция Юдея и с това започва Римския период, който тук продължава до 324 г. сл. н. е.

И нека обобщим:

Периоди	**История**	**Археология**	**Библейски събития**
Неолит		Възникването на Предкерамичен неолит в Близкия Изток. Създаването на град Йерихон.	
Среден бронз	Авраам напуска Месопотамия и достига до Египет.		Авраам сключва Завета с Бог
Късен бронз	Управлението на египетския фараон Рамзес II.	Пирамидата на Рамзес II.	Легендата за Мойсей и напускането на евреите от Египет.
Желязна епоха	Първото еврейско царство, начело с цар Давид. Управлението на цар Соломон.	Първи Соломонов храм.	Легендата за любовта между цар Соломон и Савската царица.

	Разделянето на царството на Северно и Южно.		
Вавилонски период	Вавилонският цар Навуходоносор разрушава Ерусалим.	Градините на Семерамида във Вавилон.	Вавилонският плен на евреите.
Персийски период		Втори Соломонов храм	
Елинистически период	Близкият Изток е завладян от македонския цар Александър III.		
Римски период		Римски храмове, архитектура, пътища, монети, накити, военно снаряжение, керамика, стъкло и т. н.	С Римския период започват Новозаветните писания.

За да разкрием юдейските представи за битието и небитието, е най-добре да се обърнем към Стария Завет. Чрез неговото тълкуване най-лесно можем да достигнем до връзката му с представителите на други култури.

Сътворението, създаването на човека и грехопадението – Старозаветни писания, аналогии, палеография

Новата година при евреите се нарича Рош Ашана и отбелязва рождения ден на Сътворението. Според глава I от кн. Битие Бог сътворява небето и земята, която е покрита с вода. Шумерският мит за сътворението разказва, че първоначално е съществувала водата, а след това богинята прародителка създала Ан (небето) и Ки (земята). Вавилонците са смятали, че най-напред е

съществува само водният свят, както и божествата Апсу (богът на сладките води) и неговата съпруга Тимат, богинята на солените води. От египетската митология разбираме, че първоначално е съществувал само предвечния океан Нут.

Както виждаме, и според четирите мита, първоначално съществува водата. След като създава небето и земята, Бог създава светлината, като противовес на тъмнината. Това не е светлината, излъчвана от слънцето, а духовната светлина, тъй като светилата на небесната твърд са създадени на третия ден от Сътворението. Самият Творец извършва Сътворението за шест дни, а на седмия си почива. Всичко се извършва логически последователно, напълно съобразено с природния ред на нещата (с изключение на създаването на светилата, което непредхожда създаването на Земята, тъй като древните хора са смятали, че центърът е земята, а около нея се върти слънцето): най-напред са сътворени растенията, след това влечугите, произлизащи от водата, както и птиците; най-накрая Господ създава и останалите животни. Научно доказано е, че животът е произлязъл от водна среда, и че първоначално възникват влечугите.

Сътворението на човека е последно и представлява най-съвършената форма от всички създания, тъй като хората са създадени по образ Божи образ и подобие. Интересното в случая е, че Бог казва на първите хора: „Плодете се и се множете“ (Битие 1:21), а в същото време им забранява да ядат от Дървото на познанието (Битие 2:17). Но да се върнем по-назад. Бог създава първия човек от пръст и вдъхва в лицето му дихание за живот. Не е случайно името на този първи човек – Адам, което в превод означава човек. Думата поразително се доближава до „адама“ – „земя“. Подобен мит за създаването на човека се среща и в древногръцката митология, където титанът Прометей извайва

първите хора от глина. В месопотамските легенди човекът е създаден от кръвта, изтекла от разтворените вени на бог Кингу. Според древногръцкия вариант на тази легенда, богът Бел, отрязал главата си, а другите богове събрали кръвта, смесили я с глина и създали хората. Ясно е, че във всички легенди именно Бог създава човека и му вдъхва живот. Докато човекът спи, Бог изважда едното му ребро и създава от него жената. Това е Ева (букв. „живот“)[6]

6 Фрейзър 1923. Джеймс Фрейзър. Фолклорът в Стария Завет, 1923, 20-21

Не бихме могли да оприличим юдео-християнството на който и да е бил култ, но ако трябва да направим паралел с древните езически вярвания, най-точното определение би било соларен култ. Соларен, защото Бог е светлина и в него няма никаква тъмнина, и защото създава човека от пръст. Създаването на човека от земята, напомня на култа към Великата богиня-майка (земята), който основно е разпространен през неолита (границите на тази епоха в Близкия Изток е началото на IX-IV в. BC). Керамичните изображения на тази богиня са характеризират със стеатопигия – подчертаване на части от тялото, свързани с бременността и раждането. Соларен е култът към Великата богиня-майка при траките (Котито, Кибела, Хестия), която самозачева Слънцето. Най-общо казано, схващането, че човекът произлиза от земята, е древна и се среща при много народи.

Още Джеймс Фрейзър забелязва, че между първа и втора глава в кн. Битие има съществено разминаване. В първа глава се споменава, че Бог създал животинския и растителен свят, сетне мъжа, а накрая – жената. Изведнъж, във втора глава, се оказва, че първо е сътворен мъжът, след това – всички земни твари, и чак след тях бива сътворена жената, в качеството на помощник и другар на мъжа. Известният антрополог изтъква, че първа глава е препис на

Жреческия кодекс, докато втора глава е извадка от Яхвисткия кодекс, писан столетия по - късно.

Адам и Ева живеят в Едем, чието значение се приближава до думата „наслаждение“ (Едемска градина, Рай, Райска градина). Това е днешната низина между реките Тигър и Ефрат. Древните гърци са наричали тази плодородна низина Месопотамия, тоест Междуречие („потамос“ – „река“). Това е територията от Кавказ до Елам (Иран). Двете реки извират от Арменските планини и текат в Югозападна Азия. В Стария завет пише, че през Едем минава една река с четири ръкава – р. Фисон (ок. Хавилската земя), р. Гихон (Геон, ок. земята Куш, Месопотамия), р. Хидекел (Тигър) и р. Ефрат. Тук възниква въпросът Едем на земята ли се намира или в небесния Рай. Под думата *рай* християните разбират Царството Небесно, което ще наследят праведниците след смъртта си. Трябва ли да разбираме тогава, че след като Адам и Ева са били изгонени от Едем, той е престанал да съществува в географски план, или това е по-скоро метафора, казваща ни, че човекът е далеко от Небесното царство не само физически, но и духовно? Не трябва да се приема буквално, че след прокудата на първите хора, Раят се е преместил в Небето; това е по-скоро метафизично понятие.

Градината изразява благоденствието, но това не бива да ни учудва, тъй като този начин на мислене е характерен за народите от Близкия Изток. На човека е даден пълен достъп до всички части на тази градина, с изключение на Дървото на познанието на добро и зло и Дървото на живота. Тази забрана не е дадена просто така – щом вкусят от плодовете на Дървото на познанието, хората ще станат смъртни. Но човекът не е съвършен и греши. Да вкуси от забранения плод, подтиква първите хора змията. В глава 3 от кн. Битие пише, че змията е най-хитрата от всички полски зверове. Култът към змията е бил

разпространен в Близкия Изток и Северозападна Африка. За номадите йезиди в Ирак змията е била разпространител както на доброто, така и на злото. Култът към това влечуго е бил най-силен в Египет – змията при египтяните е символ на мъдростта. Обикновено, короните на Долен и Горен Египет, са изобразявани като носени от змии.

След като биват изгонени от Рая, на Адам и Ева им се раждат деца – Каин и Авел. Каин е земеделец, а Авел пастир на овце. Каин убива Авел, тъй като Господ поглежда благосклонни на даровете на Авел, а не на тези на Каин. Господ наказва последния да стане изгнаник. От третия син на Адам и Ева, Сит, се раждат деца. Потомък на Сит е и Ной – единственият човек, оцелял, заедно със семейството си от Всемирния потоп.

Всемирният Потоп – легенди, оригинален текст и Старозаветни писания

Потопът не е мит, а реално съществувало събитие в праисторията. Има данни за „Потоп“ дори и в Северна Америка, за което свидетелстват и легендите на индианските племена от региона. Става въпрос за ледник, който се изтегля от юг на север през 8,2 хилядолетия BP[7]. При неговото изтегляне милиони тонове вода се изливат от езерото Агасиз в Атлантическия океан. Митове за наводнения се срещат в Египет, Шумер, Индия и Крито-Минойската култура. Въпросът дали в легендата за библейския Потоп стои реално събитие, е задаван от много изследователи. На границата на ранен и среден холоцен в Черно море, което тогава е било сладководно езеро, през Босфора нахлуват средиземноморски води. Бреговете на западния и южния бряг са залети. Тази промяна е станала най-вероятно през 7,2 хилядолетия BP или през 8,4 хилядолетия BP. Според друга хипотеза, заливането на бреговете не е станало отведнъж, а постепенно. Възможно е в Стария Завет да се визира именно това

събитие, тъй като кораба на Ной минава край пл. Арарат в Кавказ – планина, която се намира относително близо до Черно море. Съществува и вариант, според който Потопът да се е случил в Близкия Изток. На първо място реките Тигър и Ефрат не се разливат сезонно, както е характерно за р. Нил в Египет и едно тяхно неочаквано разливане може да е довело до появата на подобна легенда. И второ, съществува сведение, че месопотамският град Ур е бил наводнен в древността.

7. BP – букв. „преди сега“

Най-близко до преданието за Всемирния потоп в Библията е вавилонското, което всъщност е преразказ на шумерския мит. Асирийският цар Ашурбанипал, управлявал през VII в. пр. Хр. създал библиотека, състояща се от глинени плочки с текст от клинообразно писмо. Археологът Остин Хенри Лейърд открива на хълма Куюнджик глинени плочки, върху които е записан епосът за Гилгамеш. Малко по-късно, един друг археолог, открива останалата част от плочките, на които е записан епосът. Последният е написан върху 12 глинени плочки, като единадесетата разказва за Всемирния потоп[8]

8 Керам 1878. К. В. Керам. Богове, гробници и учени. С., 1878, 294-300.

Героят на поемата, Гилгамеш загубва своя най-скъп приятел. Разтревожен героят тръгва да търси своя праотец Утнапищи. Гилгамеш пита мъдреца как да достигне безсмъртието, но онзи му отговаря, че това е невъзможно. Тогава героят на епоса задава въпроса как самия Утнапищи е избегнал всеобщата участ. Тогава мъдрецът му разказва историята за Всемирния потоп.

Според вавилонското предание, боговете пожелават да отприщят потопа. Бог Нинигику-Еа издава на колибите тяхната воля и дава заповед на

Утнапищи да построи кораб с четири ъгъла и ширина, равна на дължината. Утнапищи построява кораба за няколко дена и го напълва със сребро и злато и с всички живи семена, които имал. Качил на него семейството си, прислугата, добитъка и дивите зверове. Тогава богът-слънце Шамаш казва на Утнапищи да засмоли вратите на кораба, тъй като ще рукне порой от пшеница. Шест дни и седем нощи беснеел Южния вятър. Потопът се е разнесъл из цялата земя. На седмото утро бурята затихва. Утнапищи закотва своя кораб в планината Ницир за шест дена. На седмия ден пуска гълъб навън, но гълъбът не намерил суша, на която да кацне и скоро се върнал. Изнася лястовица, но и тя скоро се връща. После пуска врана, но тя разбрала, че водата спада, не се върнала. Така Утнипищи и оцелелите хора излизат от кораба и запалват жертвен огън, чийто аромат усещат боговете. Щом пристига бог Еллил и вижда кораба на планинското било, се разярява и казва, че никой човек не е трябвало да остане жив. Тогава Еа се обръща към Еллил- героя и го осъжда за това, че е отприщил потопа без да отсъди вината само на виновните. Еллил влиза в кораба, хваща Утнапищи за ръката и го извежда навън. Богът благославя Утнапищи и жена му с думите: „До днес Утнапищи човек бе само. От днес Утнапищи и жена му до него да бъдат равни на нас боговете“.

Както забелязваме, легендата в Стария завет е твърде сходна на вавилонската. Но тя е предадена по опростено. В гл. 6 от кн. Битие се казва: „…видя Господ (Бог), че развратът между човеците е голям (…). И разкая се Господ, задето беше създал човека на земята…“ (6:5-6). Това се явява причина Бог да отсъди масово изтребление за хората, по същия начин, по който го прави бог Еллил. Естествено, тук също имаме един праведник, оцелял единствено от мащабния Потоп, но името му вече не е Утнапищи, а Ной (който по това време е на шестстотин години). В исляма Ной, чието име се преобразува като Нух, се

смята за един от великите пророци. Бог избира Ной, нарежда му да изготви ковчег, където да прибере семейството си и по седем двойки от всяка земна твар. Ной си прави ковчег от гоферово дърво и го засмолява отвън и отвътре със смола. Ной, също като Утнипищи, влиза в кораба-ковчег с жена си, синовете си и техните съпруги. Четиридесет дена и нощи, през които се излива дъжд, загиват всички човеци и животни на земята. Бог си спомня за Ной и на седемнадесетия ден от седмия месец ковчегът спира при планината Арарат, дн. Армения, за разлика от кораба на Утнапищи, който се закотва в планината Ницир. След като изтичат четиридесетте дена, Ной отваря прозореца на ковчега и пуска една врана, за да види дали е спаднало нивото на водата, която се връща; тогава Ной пуска един гълъб, който също не намира място за почивка. Ной изчаква да минат още седем дена и пак пуска гълъба, който се връща привечер с пресен лист от маслина в човката си, което означава, че водата е спаднала от земята. Ной търпеливо изчаква още седем дена, пуска за пореден път гълъба, който вече не се завръща. Докато във вавилонското предание Утнапищи пуска гълъб, лястовица и врана, тук Ной пуска навън врана и после още три пъти гълъб. Очевидно лястовицата в Стария Завет е пропусната, но за това пък, гълъбът е пращан извън кораба три поредни пъти. След като водата по земята пресеква и Ной излиза със семейството си от ковчега, първият съгражда жертвеник на Бог, и принася от всеки чист добитък и от всяка чиста птица жертвоприношение. Господ усеща благоуханието и казва на Ной, че оттук насетне няма да проклина земята заради човеците. И сключва Бог с Ноя завет под формата на дъга (за първи път се появява дъгата изобщо). Според завета, Господ повече няма да изтребва всяка плът от потопни води. Тази част от легендата също се доближава до вавилонската. Там също се споменава, че Утнапищи запалва жертвен огън, който Еллил помирисва. В Битие, след сключването на завета, Господ изрично предупреждава Ной, че

оттук насетне човек не бива да пролива кръвта на друг човек. В следващите пасажи са представени тримата синове на Ной - Сим, Хам и Йафет, както и синът на Хам, Ханаан, от които се разселва цялата Земята и от чиито деца произлизат всички раси и народи (поради това по-късно западносредиземноморските народи ще бъдат разделени на семитски и хамитски, като евреите и арабите спадат към първите). Тук ще трябва да се направи едно кратко отклонение.

Гръцкият мит за Потопа е много сходен: Зевс решил да накаже хората за провиненията им, и им изпратил порой. По волята на боговете оцелели само праведният Девкалион, син на Прометей, и неговата съпруга Пира (дъщеря на Епиметей и Пандора; Девкалион и Пира се явяват първи братовчеди). Прометей посъветвал сина си да построи ковчег, където да се приюти с жена си. Девет дни и нощи се носил корабът на Девкалион по морето, когато стигнал до върха на Парнас. Зевс изратил Хермес при Девкалион с поръчението да се узнае каква молба има последният. Девкалион помолил за следното: светът отново да се изпълни с човеци. Тогава Зевс заповядал на него и жена му да хвърлят камъни след себе си, без да се обръщат. От камъните, хвърлени от Девкалион, се появили мъже, а от камъните на Пирга – жени, и така земята отново се заселила. Тук виждаме съществена разлика с близкоизточните митове: хората не произлизат от родоначалник, а от нежива материя, т.е. камъни.

Китайското предание ни представя едно горе-долу сходна картинка: светът се наводнил от огромен порой от дъжд. От него се спасили единствено братчето и сестричето Фуси и Нюуа по желанието на Богът на Гръмотевиците, който ги дарил с тиква-кратунка, където двете деца да се скрият. Когато Потопът свършил, те излезли на сушата, и не след дълго, сестрата родила къс

месо. Братът и сестрата разрязли къса месо на парченца, които разхвърляли по земята; от всяко парче се появил човек.

Децата на Ной – Сим, Хам и Иафет – са родоначалници на всички народи по света. Става въпрос за хората, които се възпроизвеждат след Потопа. Тогава, все още, те общуват и говорят на един език. В Стария Завет ни се казва, че тези потомци се заселили в Сенаарската земя, където започнали да строят кула, която ние познаваме като Вавилонската кула.

Легендата за Вавилонската кула. Зикурати. Йосиф и неговите братя

Етимологията на Вавилон (на вавилонски babili евр. *Babel* בבל) произлиза от акадската дума Bab-lim и означава „Божия врата“. По- късно думата е била погърчена, от където идва и терминът „Вавилон“. Евреите са го свързвали пренебрежително с „балал“, което означава „ разбърквам“.

В глава 11 от Стария Завет се разказва за Вавилонската кула. По цялата земя има един език. Хората се заселват в Сенаарската земя, където построяват град Вавилон и кула в него. Кулата символизира желанието на хората, които вече са се възгордели в желанието да достигнат Бога. За това Бог решава да смеси езиците на хората, така че „един да не разбира езика на другиго“. Така хората се разпръскват и спират да зидат кулата. Най-вероятно тази кула, в представите на древните юдеи, е била огромен, многоетажен зикурат. Зикуратът е шумерски храм, който има формата на масивна стъпаловидна пирамида, чиито стъпала представляват отделни етажи или тераси. Във Вавилон е известен едни друг храм – зикуратът на бог Мардук, който е построен в началото на VI в. пр. н. е. Този зикурат се нарича Етеменанки и някои изследователи смятат, че именно той е Вавилонската кула. Разбира се това е невъзможно, тъй като легендите за Вавилонската кула възникват поне

хиляда години преди написването на Стария Завет, някъде през ранната бронзова епоха, около 3000 ВС.

В средновековните представи Вавилон става нарицателно име за хаос, поквара, за неподчинение към Бога. Това може да се проследи в медивиастичните писания и религиозни трудове. Вавилон е синоним на гордостта, проявена спрямо Твореца, понеже хората са пожелали да построят кула, с която да достигнат до Господа. В действителност, цялата история не цели нищо друго, освен древните юдеи да намерят обяснение за различията в езиково отношение между тогава съществуващите народи.

В глава 11 на Стария Завет е описано и родословното дърво на Авраам – един от старозаветните пророци, заедно с Исаак и Иаков. Етимологията на името е изведена от “abram” – баща и „hamon” – много: „баща на многото“. В Корана е споменат като Ибрахим. Авраам сключва Завет с Бога. Бог го призовава да напусне дома си в Харан (още майката на Авраам Тара се преселва от Ур в Харан) и да отиде в земята Ханаан (Обетована земя). „И рече Господ на Аврама: излез от твоята земя, от твоя род и от дома на баща си, та иди в земята, която ще ти покажа”. Авраам излиза извън пределите на Вавилонската империя, но вместо да продължи към Ханаан, отива в Египет. Авраам има незаконен син от наложницата си Агар, Исмаел или Исмаил, както е познат в ислямската традиция. Исмаил и майка му са изгонени от Сара и заселени близо до дн. Медина. Арабите считат, че са наследници на Исмаил, заради което са наречени „измаилтяни“. Интересен е моментът, когато Яхве поисква от Авраам да принесе като жертва сина си Исаак. В минутата, в която щял да го стори, е възпрян от Бог. Всъщност, този акт не представлява нищо повече от предобраз на Новозаветната жертва на Сина Божи Иисус Христос. Вместо Исаак, Авраам заколва един овен. Тук можем да направим връзка с

Агнеца Божии, т.е отново с Иисус. И до ден днешен мюсюлманите честват този ден, наричайки го Куран Байрам и колят кози или овце.

Друг един пророк е Яаков. Неговият единадесети син от съпругата му Рахил е Йосиф. Силната обич на бащата към сина поражда завист у останалите братя и те го продават на арабски търговци. Последните достигат до Египет и продават младия Йосиф като роб на египетския сановник Потифар. Фараонът сънува сън, който Йосиф, след като е повикан при него, разтълкува – седем гладни години очакват Египет и съседните страни. Историята за Йосиф намира някои сходни паралели в египетската приказка за двамата братя Бата и Инпу. Също като Бата, Йосиф е обвинен в сексуално насилие, и също като първия, младият евреин става царски приближен. Трябва да се има предвид, че както евреи, така и вавилонци, египтяни и всички останали народи в региона отдават огромно значение на пророци, съновидения, личби и чудеса, което е залегнало и в митологиите им. След пророчеството на Йосиф фараонът изпраща богати дарове на Яаков и го кани да се пресели в Египет, заедно със семейството си. Така започва преселението на евреите в Египет. Тук по-късно израилтяните ще бъдат поробени, след което ще се роди Мойсей, който ще ги изведе от това робство и ще ги поведе към Обетованата земя.

Египетският фараон Рамзес II. Мойсей – реална личност, легенди.

Фараон Рамзес II е от XIX династия, Ново царство в Египет. Той предприема голяма завоевателна политика срещу хетите в Северна Сирия. Египетските войски претърпяват разгром. Настъпват промени в Предна Азия – нараства силата на древната Асирийска държава, разположена в Североизточна Месопотамия. Асирия се явява съперник на Египет и хетите [9]

9 Попов 2008. Вл. Попов. История на Стария свят. В. Т., 2008, 46-47.

Точно по времето на управлението на Рамзес II пророкът Мойсей извежда египетския народ от Египет (от времето на Авраам евреите са живеели като роби в тази държава).

Историята за Мойсей е описана в книга „Изход“, Стар завет. Мойсей е религиозен водач, законодател и пророк на евреите, християните и мюсюлманите. На иврит името се произнася Моше, а мюсюлманите го наричат Муса (от угарит. М-ш-в, което означава „новородено дете“, или от егип. „мси“, което означава „раждам“). Мойсей е автор на Петокнижието, тоест на първите пет книги от Стария Завет. Той живее през XIII BC, по време на управлението на египетския фараон Рамзес II. Роден е в Египет, когато евреите са под т. нар. египетско „робство“., т. е. когато са заселени в Египет.

Новороденият Мойсей е пуснат по реката в кош от майка си и сестра си. Те се опитват да го спасят, тъй като фараонът е заповядал всяко новородено момче от юдейски произход да бъде убивано. Фараонската дъщеря, която отива да се къпе на реката, съзира кошницата. Тогава сестрата на Мойсей пита фараоновата дъщеря да намери ли кърмачка за детето и вика майката, която става кърмачка на собствения си син.

Митът за кошницата, в която е сложен Мойсей, намира сходство с мита за Озирис и Изида. Когато братът на Усир (Озирис), Сутех, го убива, поставя тялото му в ковчег и хвърля ковчега в р. Нил. Ковчегът доплавал до град Библос. Тялото на Усир попаднал в един храсталак, където поникнало гигантско дърво. Царят на тази страна заповядал да отсекат дървото и да направят от него колона в двореца му. Исет (Изида), която търсела съпруга си, се представила на царицата, предлагайки й да стане прислужничка и се грижила дълги години за царския син[10]

10 Петишка 1988. Е. Петишка. Митове и легенди от древен Египет и Месопотамия, 19881 17-24.

Когато Мойсей пораства вижда евреите, които се трудели непосилно и как един египтянин бие един евреин. Мойсей убива египтянина с камък и скрива трупа в пясъка. На другия ден съзира двама евреи, които му казват, че са би свидетели на престъплението. Фараонът научил за извършеното убийство, искал да погуби Мойсей. Така се наложило последният да избяга от фараона и да се спре в Мадиамската земя (източната страна на Елатския ръкав на Червено море, където се намира град Мадиам, на Арабския полуостров). Жени се за дъщерята на жреца Иотор, Сепфора. Тя зачева и ражда син, наречен Гирсом и друг син Елиезер.

След време египетския фараон умира и Бог чува стенанията на народа си от Египет и решава да се яви на Мойсей, като му казва да изведе евреите от Египет и да ги заведе в Ханаан. Както посочва Зенон Кошидовски, цялото Петнокнижие, както и легендата за Мойсей, е съставено от алогизми и не е нищо повече от съчетание от различни предания, като полския автор ни представя редица примери, на които сега няма да се спираме. Ще представим само един – що се отнася до къпината, която горяла, когато Яхве се явява за първи път на Мойсей. Става въпрос за храста „диптам“, срещащ се на Синайския полуостров, растение, изпускащо етирично масло, лесно запалимо при слънчева светлина. Мойсей, заедно с брат си Аарон отива при фараона. Те го молят да пусне израелевия народ, но фараонът отказва. Господ умишлено ожесточава сърцето на фараона срещу евреите. Тогава Мойсей казва на фараона чрез Бог, че ако фараонът не пусне израилевия народ, на египтяните ще се случат ужасни бедствия, както и става. Последното и най-тежко наказание, което Яхве изпраща на египтяните е смъртта на всички първородни младенци, начело с фараоновия син. След което Мойсей, предвождайки народа

си преминава Червено, а според други източници – Папурово море (Ям Суф, дн. Суецки канал, където е имало разливи и мочурища). Египетската войска, заедно с фараона, тръгва след евреите, но Мойсей разделя морето на две с жезъла си, издавайки фараонските войски и спасявайки сънародниците си. Евреите четиредесет години странстват из пустинята. Песах (Пасха) първоначлно е бил посветен на освобождаването на евреите от Египет от Бога. Шевоут пък чества дарението на Тора от Бога на Мойсей.

Евреите стигат Синайската планина, където Яхве отново се появява на Мойсей и му дава скрижалите с десетте божи заповеди. Озовавайки се в Ханаан (дн. Палестина), дванадесетте еврейски племена си разделят земята. За свой наследник Мойсей е определил Иисус Навин.

И нека завършим, поставяйки въпроса дали евреите са били под робство в Египет. От историята е известно, че евреите се настаняват в дадена империя или силна държава, надявайки се да живеят там. Ако евреите бяха роби в Египет, също така, това щеше да е известно от древноегипетските извори. Най-вероятно са били отнети правата на евреите върху търговията и лихварството – нещо, което юдеите погрешно интрепретират като „взимане в плен, в робство“. Много е възможно те да са били наистини дискриминирани и третирани зле, но няма как да говорим за робство при положение, че не египтяните завлядяват еврейски земи или еврейска държава, а евреите доброволно се настаняват в Египет.

Евреите и завладяването на Ханаан. Обетованата земя. Цар Давид и цар Соломон.

Както споменахме по-горе, Мойсей посочва за свой наследник Иисус Навин, който повежда евреите към Ханаан (Палестина, Филистимия). По него

време Ханаан е разделен на доста царства и укрепени градове. Евреите превземат първо древният град Йерихон, а след това придвижвайки се на север и на юг завладяват ханаанските земи.

След смъртта на цар Саул, над племето юда в град Хеврон управлява неговият син Давид. Давид започва управлението си над обединен Израел около 1000 г. пр. н. е. Първата военна кампания на царя е срещу филистимските евусейци, владеещш Ерусалим. Давид превзема града и той става известен като „Давидов град“. Новият владетел построява дворец от кедрово дърво. Прогонва филистимците от територията на Израил[11]

11 Христов 213. Библейска археология (лекции за студенти по богословие). С, 2013, 32-33.

Преди смъртта си цар Давид определя за наследник един от синовете си – Соломон. Новият наследник разделя царството на 12 области, според броя на израилевите племена. Основно Соломон се занимава със строителтво. Той построява Храма в Ерусалим за седем години и целият дворцов комплекс.

Интересна е легендата за цар Соломон и Савската царица, която е наречена още Шевска (етиопците и до ден днешен наричат страната си „шева“). Става въпрос за любовната история между еврейският цар и етиопската царица. Царицата отива при цар Соломон, тъй като чува за негова мъдрост и желае да се допита до мъчни за нея въпроси. Става ясно, че Савската царица е донесла на Соломон дарове, както и че той е дал скъпоценнни и още „нещо“ доброволно. Стих 13 гласи: „а цар Соломон даде на Савската царица всичко що тя желаеше, каквото тя поиска, освен онова, което цар Соломон ѝ даде доброволно.“. Тълкувателите са единодушни, че става въпрос за любовни отношения.

Според етиопска легенда им се ражда син на име Менелик I, който занася Свещения кивот в Етиопия. Интересен е фактът, че повече от две хилядолетия в Етиопия живеят евреи. Източниците доказват, че Савската царица е била чернокожа.

В Стария Завет се разказва и за съня на Соломон. Една нощ в съня му се явява Бог и го пита какво желае. Израелският цар пожелава мъдрост. Освен, че е мъдър цар, Соломон е и поет. Но скоро начинът му на живот все повече го отдалечава от Бог. Когато починал, синът му Ровоам става владетел на Израел. Но повечето от еврейските племена го отхвърлят и избират за свой цар Еровоам.

Град Ерусалим и Соломоновият храм

За първи път името на града се среща в египетски текстове под името „Аушамен“. На иврит се нарича Йерушалайм, а арамейската му форма е Йерушалаем. Често в Стар Завет е наричан Сион. Римското му име е Aelia Capitolina.

Първото селище тук възниква в края на Среден бронз и началото на Късен бронз, т. е. към края на праисторията. Канаанското племе евусейци основава първото селище – това на хълма Офел, което се намира в югоизточните покрайнини на дн. Ерусалим. През 1000 г. пр. н. е. градската цитадела е превзета от еврейския цар Давид. Неговият син – цар Соломон – строи нови крепостни стени, тъй като старата цитадела е разрушена при завладяването, издига храм и дворец. През 922 г. пр. н. е. Ерусалим става столица на Юдейското царство.

Един от най-важните архиктектурни паметници в Ерусалим е Храмът на Соломон. Соломоновият храм е първият храм в този град. Извисява се на хълма

Мория. За посторяването му са използвано кедрово дърво и каменни блокове. Кедърът е доста разпространен по тези ширини, особено на територията на Финикия (дн. Ливан.). Архитектите, които са финикийци, посторяват храма за седем години.

След разрушаването на Първия Соломонов храм от вавилонците е построен Второият Соломонов храм. Той лежи на основите на Първия. Посторен е през 515 г. пр. н. е. Наречен е още храмът на Ирод, тъй като е преустроен по време на управлението на цар Ирод, който живее приблизително две десетилетия преди новата ера.

Храмът на Соломон спада към типа храмове от Близкия Изток. Тези култови сгради са наричани Langraum. Langraum се среща още през бронзовата епоха в Ханаан. Соломоновият храм е с правоъгълна форма. Основното помещение доста наподобява ноаса на елинистическите премове и се нарича habbayt. В него се намира светилището (hekal). Ориентацията на храма е изток-запад (каквато е орентацията на раннохристиянските храмове и понататъшните християнски църкви). Подобно на античните храмове пред преддверието (ulam) е имало колони. Тези колони имат лотосовидни капители. В най-източната част се намира светилището. Там се помещава Ковчегът на Завета (наричал се е dabir). Това е Кивотът – скрижалите, на които са написани Десетте Божии заповеди и които Соломон е поставил там. Така Соломоновият храм се състои от три части: ulam, hekal, dabir, които постепенно намаляват обема си във височина [12]

12 Leonid Drayer. Храм Соломона: библейский текст и реконструкция – В: БИБЛИЯ литературоведические и лигвистические исследования. Москва 1999, выпуск 3, 19-70.

Разделение на царството на Северно и Южно

Северно царство (Израел)	Северното царство е доминираща сила в региона. Територията му е по-голяма от тази на Южното. Царят на Израил Амрий построява столицата Самария. Синът му Ахаав (874-853 пр. н. е.) издига като главно божество Баал (Ваал). Самария е разрушена от Асирийското царство. Асирия, първоначлно под господството на Вавилонската империя, става голяма сила в Месопотамия и Югоизточна Анатолия (Югоизточна Мала Азия). По-късно Израел е под влиянието на Юдея.
	Юдея включва племената юда и вениамин. По време на

Южно царство (Юдея)	управлението на цар Аказ (753-715 г. пр. н. е.) Юдея е васална държава на Асирия. Важен период в историята на царството е времето на управлението на цар Йосия (640-609 г. пр. н. е.). Йосия връща евреите от идолопоклоничеството към вярата в Яхве. Разрушава езическите светилища в Самария и други градове.

Превземането на двете царства

По време на Нововавилонското царство синът на вавилонския цар Набопаласар – Навохудоносор II (605-662 г. пр. н. е.) не успява да завладее Египет. В Палестина и Сирия възникват бунтове срещу Вавилонската държава. Навохудонсор потушава бунтовете и превзема Ерусалим[13]

13 Попов 2008. Вл.Попов .История на стария свят. В.Т., 2008, 108-109.

Ерусалим е превзет през 598 г. пр. н. е. Соломоновият храм е разрушен. Юдейският цар Йехония е отведен в плен. Като цар се възкачва марионетния на Вавилон цар Седекия.

Малко по-късно Персийската империя набира сили и достига и до Израел. През 539 г. пр. н. е. персийският цар Кир Велики, който вече е завладял Вавилон издава указ, според който откараните във Вавилон еврейски пленници могат да се приберат. Доста по-късно македонския цар Александър III създава първата глобална империя, която просъществува до смъртта му. След разпада на империята, съдбата на евреите отново се свързва с Египет. Този път Ерусалим попада под влиянието на египетската династия Птолемеи (династията, от която е Клеопатра). Но това не представлява кой знае каква заплаха за евреите, тъй като през II в. пр. н. е. персите завладяват Израел. В Ерусалим избухва въстание. Това е въстанието на петимата братя Макавеи (Макабеи). Въстанието е оглавено от Юда Макавеи и продължава от 167 г. пр. н. е. до 164 г. пр. н. е. Когато целият Близък Изток и Северна Африка пада под ударите на Римската империя, Израел не прави изключение. Ерусалим се превръща в административен център на провинция Юдея.

Книга на Ездра – последната книга от Стария Завет

Следват още разкази от Стария Завет, като последните от тях са написани от доста пророци. Заветът приключва с Трета книга на Ездра. Тя е написан на късен библейски език (характерен за врмето на Персийския период).[14] Тази книга завършва с това, че Бог казва на евреите, че ще ги избави, защото пред тях стоят скръбни дни. Казва им да не се страхуват и съмняват, защото Той е техният вожд. Те трябва да изпълнят Неговите заповеди, за да не ги надделеят беззаконията им. В книгата на Ездра усещаме един плавен преход към

Новозаветните писания, още повече, че в почти целия текст присъства загрижената за евреите майка.

14 Етапите на развитие на еврейския език са следните: архаичен библейски (използван от вавилонското преселение до египетското робство); стандартен библейски (наречен още ранноблиблейски, употребява се през монархическия период); късен библейски (употребява се през Персийския период); кумрански (използва се през елинистические период, както и в провинция Юдея).

Монотеизмът при евреите

В Стария Завет се проповядва монотестичнта религия (вярата в един Бог). Това схамащане се проявява чрез Десетте Божии Заповеди, наречени Десетословие, а по-късно и Декалог. Това е списък от морални и религиозни закони. Бог Яхве дава Заповедите, написани върху два каменни скрижала, на пророк Мойсей. Това се случва на планината Синай (Хорив) на Синайския полуостров. За това първоначално Десетте Божи Заповеди са наречени „Мойсеев закон“. Първата заповед гласи: „Аз съм Господ, Бог твой, да нямаш други богове освен Мене.“. Втората заповед потвърждава първата: „Не си прави кумири и никакви изображения на онова що е горе на небето, що е долу на земята и що е във водата.“. Втората заповед, всъщност изкоренява езическите вярвания сред евреите.

И през християнския период, на I Вселенски събор в Никея, свикан от византийския ивператор Константин, се приема Никейския символ на варята. Символът на вярата (Верую) потвържадава още веднъж монотеизма: „Вярвам в един Бог Отец, Вседържител, Творец на небето и на земята, на всичко видимо и невидимо“.

Юдаизмът и християнството не са точно първите монотеистични религии в Близкия Изток и съседните ме региони. Още през XIV в. пр. н. е.

фараон Аменхотеп IV (1372-1354) от XVIII династия, Ново царство, прави опит да създаде единобожие в Древен Египет. Като единствена религия той иска да утвърди соларният култ към бога на слънчевия диск Атон.

Изводи:

Тъй като евреите са обединени около религията още от дълбока древност - първоначално те са обединени от Соломоновия храм, а по-късно със старозаветните писания – за тях идеята за единствения Бог е основна. Трябва да отбележими, че когато древните цивилизации все още са политеистични, при евреите ярко се очертава монотеизмът, който е една идея по-ново схващане за Бога. За да могат да запазят своето обединение, изралтяните се нуждаят от един по-деспотичен бог – Яхве, който донякъде със своето свръхестествено присъствие се различава от Бога в Новия Завет. Още в самото начало присъства едно нереално място – Раят. Със своето мешателство (за разлика от месопотамските и вавилонските богове, чието пространство по-скоро се развива в света на боговете), Яхве изпраща Потопа на грешниците и после, по време на разврата (митът за Вавилонската кула), разярен от това, че хората се възгордяваат, ги разделя като смесва езиците им. Въпреки това Бог е милостив. Когато изпраща Потопа, той предупреждава Ной за бедствието – не е случайно неговото спасение, тъй като той е праведник. Вероятно изглежда странно, че Бог пожелава човешко жертвоприношение – Авраам да убие собственоръчно сина си в името на Бога. Това по-скоро се доближава до езическите схващания, за които е характелно приношението. Но по-нататък става ясно, че развоя на събитията се променя. Бог виждайки, че Авраам е готов да жертва Исак от любов към Него, се смилява. Освен това, явявайки се на Мойсей, Бог спасява евреите от робството в Египет и по-този начин им показва и пътя към Обетованата земя. Яхве е загрижен за своя народ – евреите вече знаят, че могат

напълно да се уповават на Него и да го приемат като свой единствен Бог. На собствена земя евреите създават държава, управлявана от мъдри царе като Давид и Соломон. Обогатяването на религиозната и духовната им култура, като митове, космология, вярвания и религия, е разкрито чрез Библията. Археологическите останки на филистимска земя доказват и развитата материална култура. Въпреки, че вече имат собствена държава, която не само развива успешна търговия, евреите се озовават и в територия, която се води в периферията на войни. Точно когато се създава държавата на евреите, геополитическите промени в Близкия Изток се засилват. През цялото последно хилядолетие преди новата ера, Израел е принуден да отбарянава териториите си от чужди нападки и да съхранява идентичността си от чужди влияния. Въпреки, че египтяни, вавилонци, асирийци, перси и римляни се опитват да асимиларат еврейския народ, последният успява да просъществуват през вековете и да достигне до такава точка, че да утвърди религията си и да дадае основа на създаването на християнството, което по-късно обхваща стотици народи и държава. Дифузията на християнството, от своя страна, довежда и до възникванео и на исляма. Мохамед, макар и не Син Божи, е новият пророк. Коранът твърде напомня на Библията, а неговите стихове често преразказват библейски митове и истории, които са пречупени през нова призма. Това не е случайно, тъй като близостта между еверите и арабите е не само географска, а и етническа – и двете народности са от една родова-езикова група: семитската.